

Політична фракціоналізація у контексті цивілізаційних відмінностей країн ЄС

Поняття «фракціоналізація» поступово входить до наукового лексику західних політологів та дедалі частіше застосовується при аналізі політичних процесів в ЄС. Безпосередньо сам термін «фракціоналізація» (fractionalization) у буквальному сенсі означає розділення певного цілісного об'єкту на окремі частини або фракції. У контексті ж європейських студій слід розуміти це поняття як виникнення серед країн-членів ЄС неформальних політичних об'єднань та груп на основі спільних інтересів. Ці об'єднання або групи мають стійкий характер та певні риси інституціоналізації, зокрема, можуть бути оформлені у вигляді спільних партнерських програм, союзів, політичних коаліцій тощо. У даний момент цей процес політичної фракціоналізації (political fractionalization) виступає однією з визначальних рис політичного буття Європейського Союзу. В рамках концепту політичної фракціоналізації виділяють декілька категорій, найважливішою з яких є лінії або розломи фракціоналізації, тобто такі риси, що відокремлюють одні групи держав від інших та є причинами створення специфічних груп інтересів. В сучасній Європі найголовнішою з таких ліній можна вважати цивілізаційну, інакше кажучи, лінію «центр-периферія».

Історично геополітичним центром середньовічної Європи був т.зв. «пояс міст» – згідно з теорією С. Роккана, умовна вертикальна лінія від Північного моря до Апеннін, що була розташована уздовж Рейну на території Ельзас-Лотарингії, німецьких князівств, Швейцарії, Ломбардії, а також Південних і Північних Нідерландів. Навколо цього поясу відбувається формування потужних національних держав – Англії, Франції, Німеччини. В епоху промислової революції XVII-XIXст. саме в цьому регіоні формуються перші центри капіталістичної економіки, концентруються фінансові ресурси, створюються потужні виробничі бази, відбувається інтенсивна урбанізація. В той самий час території Центральної і Східної Європи, зокрема нинішні Польща, Литва, Латвія, Естонія, Румунія та ін., залишаються поза межами цих процесів, і, як наслідок, переходять до периферії, поступово потрапляючи під вплив трьох континентальних імперій – Австро-Угорщині, Росії та Німеччини. В епоху Просвітництва ці території не завжди включалися навіть до складу «європейського цивілізаційного простору» як такого. Американським дослідником Л. Вулфом наводиться приклад французького дипломата,

який, перетинаючи Віслу в XVIII столітті на шляху з Парижу до Санкт-Петербурга, вважав, що потрапив до цілком невідомої країни, навіть іншої цивілізаційної матриці, оскільки на східному березі цієї польської річки побачив засніжені пустелі і похмурі ліси з рідкими людськими поселеннями, позаяк на західному було безліч міст, селищ і торговельних шляхів. Уявний «ментальний» кордон Європи в ті часи проходив приблизно лінією Гданськ – Краків – Прага – Белград.

Подальший хід історичних подій лише поглибив розрив між західною континентальною Європою та її східними територіями. У XX столітті Польща, Румунія, Чехія і Словаччина належали до зони радянського впливу, були членами Організації Варшавського Договору, а Прибалтика – територією безпосереднього суверенітету СРСР. Лише розпад соціалістичної системи дозволив державам Центральної і Східної Європи повернутися до побудови своєї європейської ідентичності.

Врешті-решт подібна логіка цивілізаційного розвитку Європи багато в чому зумовила нинішній внутрішній устрій ЄС. Сьогодні більшість науковців схильна описувати стосунки всередині нинішнього Європейського Союзу за допомогою моделі «центр-периферія». Серед прихильників даного підходу можна виділити як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. При цьому ядром (центром) виступають т. зв. «держави Старої Європи», фактичні засновники ЄС, тобто держави Західної Європи – Франція, Великобританія, Німеччина, Італія та країни Бенілюксу, – з високою концентрацією фінансових, економічних, соціальних і політичних ресурсів. Країни Південно-західної Європи і держави Середземноморського басейну, такі як Португалія, Іспанія, Греція, Кіпр, серйозно відстають в плані, у першу чергу, власної політичної значущості, а також економічних можливостей, промислового та людського потенціалу. Периферійність ж країн Центральної і Східної Європи визначається цілою сукупністю географічних чинників разом з політичними і економіко-соціальними факторами. При цьому сама східноєвропейська периферія вельми неоднорідна за своїм соціально-політичним та економічним розвитком. Країни Балтії, наприклад, не можуть похвалитися наявністю важкої промисловості, в той час як, приміром, на території Чехії розташовано деякі з найпотужніших машинобудівних концернів у Європі.

В цілому слід відмітити, що за свою новітню історію Європейський Союз перетворився з обмеженого в своїх кордонах досить компактного економічного і політичного блоку держав приблизно однакового рівня розвитку в гетерогенне концентричне об'єднання з безліччю включених до нього територіальних структур. Масштабне розширення спільноти в 2004 і 2007 роках (включення 12 країн) додало до існуючої південно-західної периферії співтовариства ще й східну периферію. Це включення в європейський простір країн, що відрізняються від ядра ЄС за цілим рядом ознак, а також часткова периферізація співтовариства, що постала слідом за ним, призвели до виникнення перших ліній фракціоналізації і структуризації цього феномену. Наразі у політичному просторі Європейського Союзу можна виділити декілька фракцій, створених за цивілізаційним принципом – Східна і Західна периферії, Центр, країни Балтійсько-скандинавського регіону тощо. Подібний розподіл не несе принципової загрози існуванню співтовариства, проте змушує глибше розглянути політичні процеси всередині нього, застосовуючи не тільки звичні методологічні принципи класичної політичної теорії, але й міждисциплінарні підходи, запозичуючи додатковий інструментарій дослідження у політичної антропології, політичної історії та інших галузей суспільно-політичної науки.

-